

МЕХАНІЗМ МІЖНАРОДНОГО КОНТРОЛЮ ЗА ДІЄЮ МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ

MECHANISM OF INTERNATIONAL CONTROL OVER THE EFFECT OF INTERNATIONAL TREATIES

Репецький В.М., к.ю.н., професор,
завідувач кафедри міжнародного права

Львівський національний університет імені Івана Франка
ORCID: orcid.org/0000-0003-2237-935X

Зубарева А.Є., к.ю.н.,
доцент кафедри міжнародного права

Львівський національний університет імені Івана Франка
ORCID: orcid.org/0000-0003-3994-2698

Стаття спрямована на аналіз існуючого механізму контролю виконання зобов'язань за міжнародними договорами. Актуальність обраної теми полягає у тому, що міжнародна спільнота розраховує на правомірну діяльність кожного суб'єкта міжнародного права, зокрема у питанні дотримання міжнародних договорів. Таким чином, міжнародний контроль допомагає запобігти конфліктам через моніторинг розбіжностей між країнами, а також може бути ефективним інструментом у нагляді за дотриманням глобальних домовленостей у сферах екології, міжнародної безпеки, прав людини тощо. Контроль за виконанням взятих на себе зобов'язань може здійснюватись за допомогою багатосторонньої взаємодії, двосторонніх домовленостей, а також й індивідуально, коли використовується можливість звернення зі скаргами до уповноважених органів щодо невиконання взятих на себе зобов'язань. Крім того, за допомогою залучення міжнародних організацій такий нагляд виступає потужним та дієвим інструментом. Окрему увагу приділено міжнародним неурядовим організаціям, які у сучасному міжнародному праві також відіграють важливу роль у провадженні моніторингу за виконанням домовленостей. У статті з'ясовано складові механізму міжнародного контролю, а саме: передумови, форми, види, об'єкти та суб'єкти. Також було приділено увагу принципам міжнародного контролю, які наголошують, що міжнародний контроль не є самоціллю, а його потрібно розглядати, як сприяння досягненню загальних цілей суб'єктів міжнародного права.

Ключові слова: механізм контролю, міжнародний контроль, інструменти міжнародного контролю, міжнародні договори, міжнародна організація.

The article is aimed at analyzing the existing mechanism of monitoring the fulfillment of obligations under international agreements. The relevance of the chosen topic lies in the fact that the international community relies on the legitimate activity of every subject of international law, in particular in the matter of compliance with international treaties. Thus, international control helps prevent conflicts by monitoring differences between countries, and can also be an effective tool in monitoring compliance with global agreements in the areas of ecology, international security, human rights, etc. Monitoring of the fulfillment of assumed obligations can be carried out with the help of multilateral interaction, bilateral agreements, as well as individually, when the possibility of filing complaints to authorized bodies regarding non-fulfillment of assumed obligations is used. In addition, with the help of the involvement of international organizations, such supervision is a powerful and effective tool. In addition, with the help of the involvement of international organizations, such supervision is a powerful and effective tool. Particular attention is paid to international non-governmental organizations, which in modern international law also play an important role in monitoring the implementation of agreements. The article clarifies the components of the mechanism of international control, namely: prerequisites, forms, types, objects and subjects. Attention was also paid to the principles of international control, which emphasize that international control is not an end in itself, but should be considered as a contribution to the achievement of the general goals of the subjects of international law.

Key words: mechanism of control, international control, instruments of international control, international treaties, international organizations.

Актуальність теми дослідження. У сучасному міжнародному праві питання міжнародного контролю викликає чимало дискусій. Перш за все, основна проблематика полягає у тому, що кожна держава володіє суверенітетом і немає централізованої системи органів, які б могли впливати на неї та диктувати власну волю. Міжнародна спільнота розраховує, що кожен суб'єкт міжнародного права діятиме правомірно, буде виконувати взяті на себе зобов'язання, а також створювати нові норми, які допоможуть гарантувати стійкість міжнародного правопорядку. Однак, у світлі історичних подій, які виникали протягом останніх десятиліть, існує потреба у з'ясуванні контрольного механізму щодо дії міжнародних договорів.

Мета статті. Визначити особливості механізму контролю та міжнародно-правової відповідальності за невиконання міжнародних договірних зобов'язань.

Стан опрацювання тематики. Варто зауважити, що вивченню питання міжнародного контролю присвячено низку наукових праць вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема: І. І. Лукашук, В. А. Василенко, В. Г. Буткевич, О. В. Задорожній, Т. Р. Короткий, В. Ф. Кавун, О. О. Мережко, В. М. Репецький, D. Anzilotti, D. Victor, I. Brownlie, M. Shaw, F. Oppenheim та інші.

Виклад основного матеріалу. Оскільки немає єдиного підходу для розуміння та визначення змісту механізму контролю міжнародно-правової відповідальності за

невиконання зобов'язань, варто розглянути найосновніші питання, які пов'язані із цим напрямом дослідження.

Якщо говорити *про передумови* виникнення міжнародного контролю, то потрібно виділити: 1) *об'єктивну*, яка полягає у потребі регулювання взаємовідносин, де будь-яка співпраця держав досягається у вигляді системи правових норм та фіксує правила поведінки для міжнародного спілкування; 2) *суб'єктивну*, яка полягає у тому, що держави володіють вільним волевиявленням, дотримуючись основоположного принципу суверенної рівності на міжнародній арені [2, С. 44]. Окрім того, міжнародний контроль має відповідати таким *умовам*: 1) можливістю проведення перевірки; 2) визначенні меж її відповідності, та 3) встановленні організаційних заходів [8, Р. 21]. Таким чином, будь-який міжнародний контроль повинен відповідати вимогам встановленим у міжнародному договорі та здійснюватись у відповідності з наданих повноважень.

У доктрині існує думка, що міжнародний контроль може ефективно здійснюватись лише міжнародними організаціями, оскільки вони відображають волю багатьох держав, виступають від їх імені та визначають собою правову єдність [17]. Звісно, що у рамках міжнародної організації можна здійснювати *багатосторонній контроль* щодо певних міжнародних відносин. Наприклад, взяти до уваги Договір про нерозповсюдження ядерної зброї 1968 р., учасником якого є 189 країн. Ця багатостороння

угода була розроблена Комітетом з роззброєння ООН з метою не допустити розширення кола держав, які мають ядерну зброю. Згідно цього договору вироблено основні міжнародні принципи: нерозповсюдження, роззброєння та мирне використання ядерної енергії, а також передбачено скликання спеціальних конференцій щодо розгляду питань, пов'язаних із застосуванням договору.

Однак варто зауважити, що механізм контролю міжнародно-правової відповідальності розроблений також і в рамках *двосторонніх домовленостей* між державами. Для прикладу, можна назвати Угоду між Урядом України і Урядом Федеративної Республіки Німеччина про співробітництво у розв'язанні проблем ліквідації ядерних озброєнь 1993 р., яка регулює питання безвідплатної допомоги у справі ліквідації ядерних озброєнь, що розміщені на території України. Для забезпечення практичного її здійснення сторони створили спеціальний орган – Спільну комісію, яка в разі потреби може скликатись на вимогу України або ФРН.

Також варто згадати і про можливість *індивідуальної форми* контролю, яка стосується розгляду скарг у рамках міжурядових організацій. Наприклад, розгляд повідомлень держав-учасниць Комітетом ООН з прав людини про невиконання державами-учасницями своїх зобов'язань за міжнародним Пактом про громадянські і політичні права 1966 р.

Вітчизняний науковець В. В. Мицик у своїх роботах називає найбільш *типові процедури* [5], що застосовують міжнародні контрольні механізми, зокрема: 1) розгляд періодичних доповідей держав; 2) розгляд повідомлень однієї держави-учасниці про порушення іншої; 3) розгляд повідомлень окремих осіб та груп осіб про порушення державою-учасницею прав, викладених у договорі; 4) розслідування за власною ініціативою випадків систематичного порушення державами-учасницями умов договору; 5) залучення спеціалізованих установ і компетентних органів ООН до подання експертних висновків та доповідей щодо здійснення конвенцій; 6) запит у наданні державами додаткової інформації. Однак, існує думка, що термін «процедура контролю», скоріше характеризує порядок здійснення певного методу контролю чи декількох методів, які у конкретному міжнародному договорі можуть застосовуватися у різних комбінаціях [1].

Таким чином, можна виділити *три види міжнародного контролю*: 1) багатосторонній; 2) двосторонній та 3) індивідуальний.

Цікаву думку щодо *форм* міжнародно-правового контролю запропонував швейцарський юрист Р. Guggenheim [10, Р. 284–295], який виділяє такі *форми*: 1) договірну; 2) інформативну; 3) судову; 4) адміністративну; 5) корективну.

Наприклад, для характеристики *договірної* форми він називав приклад діяльності Ліги Націй, яка здійснювала контроль територіями, котрі передавались їй окремими державами на підставі виданого мандату (згідно з рішеннями Паризької мирної конференції 1919–1920 рр. [7], а також конференції в Сан-Ремо 1920 р. [4]).

Інформаційний контроль, на думку вченого, пов'язаний з діяльністю створеного міжнародним договором спеціального органу, який згідно покладених на нього завдань, виконує нагляд у певній сфері і надає інформацію державам-учасницям про дотримання умов цього договору [10, Р. 284–295]. У сучасному міжнародному праві як приклад такої форми контролю можна назвати нагляд в рамках МАГАТЕ, що діє згідно Договору про нерозповсюдження ядерної зброї 1968 р. Ця організація збирає інформацію стосовно ядерних технологій і поширює її за допомогою своєї Міжнародної ядерної інформаційної системи у Відні.

Судовий контроль спонукає держави змінити національне законодавство для ефективного виконання взятих на себе міжнародних зобов'язань. Вчений був перекона-

ний, що міжнародна система правосуддя з загальними стандартами дозволить державам здійснювати акти примусу як санкції, наприклад наслідок певної поведінки, яка визначається як незаконна [10, Р. 83]. Як приклад можна назвати Європейський суд з прав людини, який уповноважений: 1) надавати консультативні висновки, які виступають рекомендаціями щодо правових питань, пов'язаних із тлумаченням норм Європейської Конвенції з прав людини від 1950 р. та Протоколів до неї; 2) розглядати міждержавні заяви та індивідуальні звернення щодо порушення Конвенції і вносити обов'язкові до виконання рішення.

Щодо *адміністративного* контролю, то науковець наголошував, що ця форма нагляду застосовується спеціальним органом і спрямована на попередження порушення міжнародно-правових норм, а не на оцінку порушення права. Наприклад, МАГАТЕ може затверджувати способи, які мають бути застосовані до хімічної обробки опромінених матеріалів, щоб вони не сприяли їх використанню у воєнних цілях і відповідали застосованим нормам охорони здоров'я і безпеки, а будь-які спори, які пов'язані із тлумаченням або застосуванням Статуту Міжнародного агентства з атомної енергії – передавати Міжнародному Суду ООН.

Найефективнішою формою контролю, на думку Р. Guggenheim [10, Р. 284–295], є *корективна*, яка у рамках універсальних міжнародних організацій може допомогти державам-учасницям врегулювати міжнародну взаємодію в певній сфері за допомогою угод. Для прикладу, Організація Об'єднаних Націй розробила низку міжнародних договорів стосовно прав людини (Міжнародний Пакт про громадянські і політичні права 1966 р.; Конвенція про права дитини 1989 р.; Конвенція про права осіб з інвалідністю 2006 р.) або ж використання певних міжнародних територій (щодо космічного простору – Угода про діяльність держав на Місяці та інших небесних тілах 1979 р.; щодо збереження живих ресурсів Антарктики – Договір про Антарктику 1959 р.)

Також зустрічається *поділ механізмів* міжнародного контролю на такі складові як: 1) договірна, яка пов'язана з об'єктом правовідносин і полягає у виконанні та дотриманні сторонами договірних зобов'язань; 2) інституційна, яка пов'язана з предметом (суб'єктами) міжнародних правовідносин; 3) змістовна, яка пов'язана із забезпеченням вимог міжнародних договорів (принципи, норми, форми, методи, засоби контрольної діяльності тощо) [16]. Науковець В. Ф. Кавун також називає складові механізму міжнародного контролю, серед яких: перевірка, встановлення фактів та їх оцінки, отримання інформації разом з процедурами здійснення та визначення статусу контролюючого органу [3, С. 18].

Дослідниця О. Требіна справедливо зазначає, що серед основних *суб'єктів* міжнародного контролю (контролюючих суб'єктів) можна виділити такі як: 1) держави; 2) міжнародні міжурядові організації та їх органи; 3) спеціально створені органи контролю. Однак, вона також наголошує, що суб'єктний склад правовідносин міжнародного контролю може розширюватися за допомогою участі у міжнародних договорах неурядових організацій, які залучаються до контрольних заходів. Вона наводить ст. 126 Женевської Конвенції про поводження з військовополоненими, де вказано, що делегати Міжнародного комітету Червоного Хреста мають такі самі привілеї щодо відвідування всіх місць, де можуть знаходитися військовополонені, як представники держав та делегати держав-покровительок [16, Р. 117–118].

Звісно, що сучасне міжнародне право дозволяє за певних обставин, залучати неурядові міжнародні організації до здійснення міжнародного контролю. Як приклад, можна пригадати ще одну неурядову організацію, яка уповноважена наглядати за дотриманням прав людини – це Міжнародний Гельсінський Комітет. Його основними

напрямами діяльності є такі: моніторинг стану дотримання правоохоронними органами прав людини в окремих державах; моніторинг правоохоронного законодавства в окремих державах; підготовка доповідей про стан справ у галузі дотримання прав людини правоохоронними органами; оприлюднення таких доповідей для ознайомлення громадськості та надання їх міжнародним органам із прав людини; участь у розробці міжнародних договорів із прав людини [6, С. 639].

Музичук О. М. слушно зауважує, що діяльність міжнародних державних (урядових) та недержавних (неурядових) організацій та їх органів спрямована на обговорення, узгодження або вирішення питань, що представляють спільну проблему [6, С. 637]. Міжнародні організації повинні мати можливість збирати великі обсяги необроблених даних. Для цього вони можуть використовувати кілька методів, зокрема: спостереження – пасивне спостереження за людьми або технічними засобами, територіями або діяльністю, що становить особливий інтерес; проводити інспекцію на місці – здійснювати відвідування інспекційною групою обмеженої тривалості певну територію або об'єкт; проводити дистанційний моніторинг [12]. М. Crowley, А. Persbo у довгостроковій перспективі, на прикладі питання щодо озброєння, зазначають, що міжнародне співтовариство має надати можливість для розвитку конкретних заходів моніторингу неурядовим міжнародним організаціям, який залежатиме від: наслідків системи озброєння для розгляду оборони та безпеки; специфічного характеру режиму контролю (наприклад, з протипіхотними мінами, які моніторить неурядова міжнародна організація Landmine & Cluster Munition Monitor); обсягу та ефективності існуючого міжнародного моніторингу та/або режимів перевірки; міжнародних відносин та довіри між державами-учасниками; рівня досвіду неурядових міжнародних організацій щодо здійснення таких завдань [9, Р. 244]. Це ще раз доводить, що міжнародні організації відіграють важливу роль у здійсненні міжнародного контролю.

Також необхідно приділити увагу *інструментам міжнародного контролю*, які використовуються для збору та аналізу інформації, необхідної для перевірки [13]. Для прикладу, можна розглянути механізми нагляду деяких міжнародних договорів, а саме: Конвенції про ядерну безпеку 1994 р., яка у ст. 14 зазначає, що оцінку і перевірку безпеки кожна держава-учасниця здійснює за допомогою аналізу, спостережень, випробувань та інспектування; Конвенції про оцінку впливу на навколишнє середовище у транскордонному контексті 1991 р., яка у ст. 11 вказує, що договірні сторони постійно контролюють хід виконання цієї Конвенції за допомогою здійснення огляду політики та методологічних підходів, обміну інформацією, звернення до послуг компетентних міжнародних органів або наукових комітетів, а також можуть розглядати та вживати будь-яких додаткових заходів, які можуть стати необхідними для досягнення цілей; Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1966 р., яка у ст. 9 проголошує, що Держави-учасниці зобов'язуються подавати Генеральному секретарю Організації Об'єднаних Націй для розгляду Комітетом доповідь про вжиті законодавчі, судові, адміністративні чи інші заходи, за допомогою яких проводяться в життя положення цієї Конвенції.

Проводячи дослідження впливу GREENPIECE на уряд, R. Ramadhona, W. Widiastuti, F. Yuliawati зазначили використання таких стратегій цією неурядовою організацією, а саме: 1) встановлення прямого зв'язку із уповноваженими державними службовцями; 2) встановлення зв'язку через засоби масової інформації як засіб привертання уваги громадськості. Наприклад, через урочисті мітинги, демонстрації, театралізовані дії в громадських місцях або біля уряду [14].

З вищеведеного випливає, що *інструментами міжнародного контролю* можуть бути: розгляд доповідей про виконання зобов'язань за міжнародними договорами, нагляд, інспекції тощо. Тобто цей перелік не є вичерпним.

Якщо говорити про *принципи міжнародного контролю*, то варто пригадати Спеціальну доповідь Комісії з розброєння Генеральної Асамблеї ООН, яка 28 травня 1988 року на своїй третій спеціальній сесії, перерахувала принципи, які стосуються перевірки питання щодо розброєння, а саме [15]:

- 1) адекватна та ефективна перевірка є важливим елементом всіх угод про обмеження озброєнь і розброєння;
- 2) перевірка не є самоціллю, а виступає важливим елементом у процесі досягнення обмеження договірних зобов'язань щодо озброєння і розброєння;
- 3) перевірка повинна сприяти реалізації зміцнення довіри між державами і забезпечити дотримання угод усіма сторонами;
- 4) результативна перевірка вимагає застосування різних технік, такі як національні технічні засоби, міжнародні технічні засоби та міжнародні процедури, включаючи перевірки на місці;
- 5) перевірка щодо обмеження озброєнь і розброєння виграє від більшої відкритості сторін щодо неї і сприяє її ефективності;
- 6) угоди про обмеження озброєнь і розброєння повинні включати чіткі положення, відповідно до яких кожна сторона зобов'язується не втручатися в узгоджені методи, процедури та техніку перевірки, якщо вона проводиться відповідно до положень договору та загально-визначених принципів міжнародного права;
- 7) угоди про обмеження озброєнь і розброєння повинні включати чіткі положення, згідно з якими кожна сторона зобов'язується не використовувати навмисні заходи приховування, які перешкоджають перевірці щодо дотримання договору;
- 8) в угоді повинні передбачатися процедури та механізми перегляду й оцінки системи перевірки. Там, де це можливо, мають бути встановлені часові рамки для їх здійснення;
- 9) організацію перевірки слід розглянути на початку і на кожному етапі переговорів щодо конкретної угоди про обмеження озброєнь і розброєння;
- 10) усі держави мають рівні права брати участь у процесі міжнародної перевірки угоди, сторонами якої вони є;
- 11) заходи перевірки повинні бути адекватні та ефективні, а також здатні своєчасно надати чіткі та переконливі відомості щодо доказів відповідності або невідповідності міжнародним зобов'язанням держави;
- 12) визначення прийнятності конкретних методів і заходів, призначених для перевірки, мають бути передбачені в угоді про обмеження озброєнь та розброєння;
- 13) перевірка дотримання зобов'язань, покладених щодо обмеження озброєнь і розброєння є діяльністю, що проводиться сторонами угоди або організаціями за чіткої згоди сторін, і є вираженням суверенного права держав на укладення таких домовленостей;
- 14) запити на проведення перевірок або надання інформації згідно з положеннями угоди про обмеження озброєнь і розброєння, повинні розглядатися як звичайний компонент процесу перевірки. Такі запити слід використовувати лише для цілей визначення відповідності та уникнення зловживань;
- 15) механізми перевірки повинні бути реалізовані без дискримінації та, досягаючи своєї мети, уникати невинуватого втручання у внутрішні справи держав-учасниць або інших держав, або ставити під загрозу їхні економічні, технологічні та соціальні сфери розвитку;
- 16) режим перевірки повинен охоплювати всю відповідну зброю, об'єкти, місця, установки та діяльність.

Опираючись на ці принципи, J. Ausubel, D. Victor зазначають, що міжнародний контроль [8, Р. 38]:

- 1) може стати важливим виміром співробітництва щодо дотримання міжнародних договорів;
- 2) може викликати розбіжності щодо характеристик порушення, як суттєвих чи таких, що призвели до взаємних звинувачень у можливому порушенні договору;
- 3) не є самоціллю, і її слід розглядати як сприяння досягненню загальних цілей,

наприклад безпеки; 4) застосовується певними технологічними та організаційними заходами в межах договору; 5) використовує сучасні технології та програми наукових досліджень, які можуть покращити процес контролю (наприклад, проведене дослідження в державних дослідницьких програмах для покращення здатності розрізняти види та причини землетрусів, допомогли провести переговори про часткову заборону ядерних випробувань [11]). Тобто, можна підкреслити, що механізм міжнародного контролю має здійснюватись у відповідності до певних принципів, які визначатимуть його як правомірний, адекватний, ефективного та такого, що ґрунтується на міжнародній співпраці, довірі та міжнародному договору.

Висновки. Згідно вищевказаного можна підкреслити, що: 1) *суб'єктами* міжнародного контролю виступають суб'єкти міжнародного права, які можуть здійснювати цей контроль самостійно або, за певних умов, доручають здійснювати його спеціально утвореним компетентним органам чи міжнародним неурядовим організаціям; 2)

об'єктом контролю виступають врегульовані договором міжнародні відносини, які стосуються певних дій, утримання від дій або встановлення спеціального міжнародного режиму суб'єктами міжнародного права; 3) *зобов'язання* у напрямі міжнародного контролю мають прийматись за вільним волевиявленням і на основі принципу взаємності; 4) *усі учасники* міжнародного договору про контрольний механізм мають бути рівноправними і не порушувати основоположний принцип невтручання у внутрішні справи; 5) *зміст* міжнародного контролю повинен відповідати прийнятим суб'єктами міжнародного права зобов'язань; 6) міжнародний контроль повинен відповідати нормам міжнародного права; 7) варто виокремити такі *принципи* міжнародного контролю, які полягають у відкритості та рівності сторін щодо міжнародних перевірок, у дотриманні питання недискримінації, а також відповідати міжнародному договору і мати чіткі рамки щодо їх проведення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Астанкевич Ю. І. Щодо форм та методів міжнародного контролю за дотриманням міжнародних договорів. *Правова держава*. № 43. 2021. С. 117–183. DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2021.43.240998>.
2. Василенко В. А., Селиванов В. Н. О понятии ответственности в международном праве. *Вестник Киевского университета*. 1975, № 1. С. 44.
3. Кавун В. Ф. Механізми міжнародного контролю у сфері прав людини : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.11. НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. К., 2008. 18 с.
4. Колісниченко К. С. Особливості мандатної системи Ліги Націй в умовах універсального міжнародного правопорядку у період між двома світовими війнами. *Держава і право*. Юридичні і політичні науки : зб. наук. пр. 2010. Вип. 48. С. 578–583.
5. Мицк В. В. Правові механізми та процедури захисту прав людини у міжнародному праві. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*, 2009, Вип. 86 (Ч. І). С. 121–128.
6. Музичук О. М. Поняття та особливості міжнародного контролю за діяльністю правоохоронних органів в Україні. *Форум права*. 2011. № 2. С. 635–642.
7. Симоненко П. Г. Паризька мирна конференція 1919–1920 pp. URL : http://www.history.org.ua/?termin=Paryzka_myrna_1919.
8. Ausubel J., Victor D. erification of International Environmental Agreements. *Annual Review of Energy and the Environment*, 2003. 17(1): P. 1–43. DOI: 10.1146/annurev.eg.17.110192.00024
9. Crowley M., Persbo A. The role of non-governmental organizations in the monitoring and verification of international arms control and disarmament agreements. In: Borrie J, Randin VM (eds). *Thinking Outside the Box in Multilateral Disarmament and Arms Control Negotiations*. Geneva: UNIDIR, 2006. P. 225–245. URL: <https://9jalegal.com.ng/downloads/Articles/Corporate%20Governance%20and%20NGO/THE%20ROLE%20OF%20NON-GOVERNMENTAL%20ORGANIZATIONS.pdf>
10. Guggenheim P. *Traité de droit international public: avec mention de la pratique internationale et suisse*. *Libr. de l'université*, George, 1954. Vol. 2. P. 284–295.
11. Jacobson, H. K., Stein, E. Diplomats, Scientists and Politicians: The United States and the Nuclear Test Ban Negotiations. University of Michigan Press, Ann Arbor, 1966. 548 p.
12. Meier O., Tenner C. Non-governmental Monitoring of International Agreements, in Trevor Findlay and Oliver Meier (eds), *Verification Yearbook 2001*, VERTIC, 2001, P. 206–227. URL: https://www.files.ethz.ch/isn/22230/VY01_FULL.pdf
13. Ola D. Verification: to Detect, to Deter and to Build Confidence. *Arms Control Verification: Disarmed forum*, UNIDIR / Kerstin Vignard (edit.) Geneva: United Nations, 2010. P. 3–15.
14. Ramadhona R., Widiastuti W., Yuliawati F. Greenpeace Indonesia Analysis as Pressure Group In Controlling Environmental Policy In Anies Baswedan Government. *International Journal of Social Sciences Review*. 2021. 2 (2). P. 26–45. URL : <http://journal.epistemikpress.id/index.php/IJSSR/article/view/71/64>
15. Special Report of the Disarmament Commission to the General Assembly at Its Third Special Session Devoted to Disarmament: General Assembly Fifteenth, special session of 28 May 1988 (A/S-15/3). P. 49–51. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/39665>
16. Trebaina O. The control mechanism of the international treaty: essence and components. *Entrepreneurship. Economy and Law*. 1, P. 114–120, 2022. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2022.1.18>
17. Vosskamp H. W. *Mittel und Mittel und Methoden der Sicherung der Vertragserfüllung in internationalen Zusammenschlüssen und Vereinigungen*. Druck: Rheinische Friedrich-Wilhelms-Universität. Bonn, 1966.